

แนวทางการพัฒนาการรู้เท่าทันข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของ
นักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร
Development guidelines of media literacy for fake news for
undergraduate students in Bangkok

ภาพร พุฒินกาญจน์^{1*} เอกวิทย์ เขียรถาวร²
PapornPhuttitanakarn^{1*} Akawit Theintawon²

^{1,2}คณะกรรมการสื่อสารดิจิทัล มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต คลองจั่น บางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240

^{1,2}Faculty of Digital Communication, Rattana Bundit University Klongchan, Bangapi, Bangkok, 10240 Thailand

Corresponding author. Email: paporn.rbac@gmail.com

บทความวิจัย

Article Info

Received: May 3, 2020

Revised: June 25, 2020

Accepted: July 10, 2020

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการรับรู้รูปแบบและลักษณะข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ 2) ศึกษาการรับรู้วิธีการพิจารณาและยอมรับข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ และ 3) นำเสนอแนวทางการพัฒนาการรู้เท่าทันข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ 1) นักศึกษาระดับปริญญาตรีในเขตกรุงเทพมหานคร คำนวณตามสูตรของ Yamane จำนวน 454 คน และ 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านนิเทศศาสตร์ จำนวน 5 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการหาค่าจำนวน ร้อยละ และตีความสรุป ผลการวิจัย พบว่า 1) การรับรู้วิธีการพิจารณาและยอมรับข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ที่พบมากที่สุด คือความเชื่อถือข่าวที่มีแหล่งข่าวเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง 2) การรับรู้วิธีการพิจารณาและยอมรับข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ที่พบมากที่สุด คือ พิจารณาข้อมูลหลักฐานและความสมเหตุสมผลของข่าวนั้นอย่างรอบคอบ และ 3) แนวทางการพัฒนาการรู้เท่าทันข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ ได้แก่ 1) การสร้างองค์ความรู้ของนักศึกษาถึงเรื่องต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว 2) การสร้างนิสัยในการวิเคราะห์สาเหตุและคิดวิเคราะห์แยกแยะ 3) การสร้างความเข้าใจถึงผลกระทบต่อการแชร์ข้อความข่าวปลอม 4) การสร้างความรู้เท่าทันสื่อ และ 5) การพัฒนาแนวทางการรู้เท่าทันข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์โดยการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อออนไลน์

คำสำคัญ: ข่าวปลอม สื่อออนไลน์ การรู้เท่าทันสื่อ การคิดวิเคราะห์

Abstract

The objectives of this research were to study the levels of perception of the undergraduate students in Bangkok towards patterns and characteristics of the online fake news, to examine the levels of their perception on how to consider and accept fake news available on the online media, and to propose some developmental guidelines in dealing with false or misleading information presented as news via online channels. The respondents of this study were 454 undergraduates in Bangkok. The derived number was based on the Yamane's formula. Added to that, there were five specialists on communication arts being asked to deal with the questions. The instruments of this study were a set of questionnaire and in-depth interviews. The data were quantitatively analyzed and qualitatively interpreted for the final outcomes. The results suggested as follows. First, the highest level of the respondents' perception on how to consider and accept the online fake news was based on their trust in the news sources who were well-recognized people in the society. Second, the students' online fake news acceptance was mostly found by the fact that they carefully considered reasonable evidence of that particular news. Finally, the proposed guidelines in dealing with the false online news were recommended by (1) creating general knowledge for the students, (2) developing their critical thinking, (3) creating awareness towards the impact of sharing fake news, (4) encouraging students to be well-aware of media, and (5) developing guidelines for them to understand and cope with the online fake news.

Keywords: fake news; online media; media literacy; critical thinking

บทนำ

ความก้าวหน้าของระบบอินเทอร์เน็ตและเทคโนโลยีการสื่อสารที่ได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้สื่อของมนุษย์อย่างมากมาย ทั้งในการปรับปรุงให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพ เพิ่มขึ้นหรือเสนอช่องทางใหม่ ๆ เป็นการสื่อสารไร้พรมแดน คนเราสามารถสื่อสารกันได้ทั่วทุกมุมโลก ผู้ใช้สื่อสามารถควบคุมได้ด้วยตนเองและการสื่อสารผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ (social network) ก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารที่มีความทันสมัยและมีบทบาทความสำคัญต่อสังคมเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากมีความแตกต่างไปจากการสื่อสารแบบดั้งเดิมเนื่องจากมีอินเทอร์เน็ตแล้วยังมีอุปกรณ์อื่นเช่น คอมพิวเตอร์ โน้ตบุ๊ก และอุปกรณ์การสื่อสารพกพาอย่าง โทรศัพท์ สมาร์ทโฟน แท็บเล็ต ที่สามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้และเครือข่ายสังคมออนไลน์ได้อย่างสะดวกทุกที่ทุกเวลา เครือข่ายสังคมออนไลน์ได้กลายเป็นพื้นที่สาธารณะที่มีสมาชิก ที่ไม่จำกัดเพศ อายุ เชื้อชาติ ศาสนา ระดับการศึกษา อาชีพ หรือสังคมย่อยจากทั่วโลก โดยทุกคนสามารถเป็นผู้สื่อสาร โดยเขียนเล่าเนื้อหาเรื่องราว ประสบการณ์ บทความ รูปภาพและวิดีโอ จากการเขียนและจัดทำขึ้นเอง หรือพบเจอจากสื่ออื่นๆ แล้วนำมาแบ่งปันให้กับผู้อื่นซึ่งอยู่ในเครือข่ายของตนผ่านระบบอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์

(social media) บทบาทที่เปลี่ยนไปผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์จึงสามารถมีบทบาททั้งในฐานะของผู้ส่งสาร (sender) และผู้รับสาร (receiver) ได้ในเวลาเดียวกันสามารถสะท้อนความคิดเห็นและผลิต เนื้อหาได้ด้วยตนเอง หรือ กล่าวได้ว่าในปัจจุบันผู้รับสารสามารถเป็นได้ทั้ง “ผู้ชม ผู้ใช้ และผู้แชร์” (Chueasathapanasiri, 2011 cited in Kullajitjaewong, 2017) ซึ่งแตกต่างจากการรับสารผ่านสื่อดั้งเดิมจากเดิมที่ผู้รับสารจะต้องรอเวลาในการเผยแพร่เนื้อหาผ่านสื่อดั้งเดิม

บทบาททางการสื่อสารของผู้รับสาร (receiver) จึงอยู่ในลักษณะที่เป็นผู้ตาม (passive receiver) ส่งผลให้สื่อสังคมออนไลน์กลายเป็นที่นิยมและเป็นวัฒนธรรมการสื่อสารรูปแบบใหม่ที่มีอัตราการใช้งานที่เติบโตอย่างรวดเร็ว เนื่องจากสามารถเข้าถึงได้ทุกที่ทุกเวลาและมีค่าใช้จ่ายไม่มากเมื่อพฤติกรรมของผู้ใช้ในการเปิดรับข่าวสารที่เปลี่ยนไป หันมารับข่าวสารจากทางเฟซบุ๊ก มากขึ้น มีการเปิดรับและติดตามข่าวสารจากสำนักข่าวที่จากเดิมมีช่องทางการเผยแพร่ทางโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ มาเป็นสำนักข่าวออนไลน์อีกช่องทางหนึ่ง ซึ่งถือว่าข่าวจากสำนักข่าวออนไลน์ เหล่านี้มีการคัดกรองคุณภาพในระดับหนึ่ง ทำให้สามารถเชื่อถือได้ หากพบข่าวที่นำเสนอจากสำนักข่าวเหล่านี้บนหน้านิวส์ฟีด (news feed) ของเฟซบุ๊ก สำนักข่าวออนไลน์ที่เชื่อถือได้แล้วยังมีเนื้อหาข่าวจากแฟนเพจ (fanpage) ต่างๆ ที่ตั้งตนเองขึ้นมาเป็นสำนักข่าวออนไลน์เพื่อให้ ข้อมูล ข่าวสารบนเฟซบุ๊ก หรือข่าวอื่น ๆ ที่เพื่อนในเฟซบุ๊กส่งต่อมาโดยเชื่อมั่นว่าเพื่อนของเรา คัดกรองข่าวที่เหมาะสมมาให้แล้ว เมื่อข่าวจากเฟซบุ๊กได้รับการยอมรับมากขึ้น เพิ่มสัดส่วนมากขึ้นจากข่าวทั้งหมดที่ผู้รับสารเสพในแต่ละวัน บวกกับพฤติกรรมของมนุษย์ที่มักมีแนวโน้ม “เชื่อในสิ่งที่เราเชื่ออยู่แล้ว” ก็ทำให้ข่าวที่อาจไม่ถูกต้องในข้อเท็จจริง (fact) แต่ถูกใจคนอ่านได้รับความนิยมมากขึ้นตามไปด้วย (Paireepairith, 2017) ถึงแม้ว่าสื่อสังคมออนไลน์จะมีประโยชน์ในการช่วยให้สามารถเข้าถึงข้อมูล ข่าวสารได้ง่ายดายและรวดเร็ว ปัญหาในสังคมที่เกิดขึ้นจากการพึ่งพาสื่อสังคมออนไลน์ในการบริโภคข้อมูลข่าวสารมากจนเกินไปก็คือ การที่คนเชื่อข่าวสารทั่วไป รวมถึงข่าวลือ ข่าวปลอมต่าง ๆ บนเฟซบุ๊กถูกนำมาเผยแพร่โดยไม่คำนึงว่าข้อมูลนั้นมีความถูกต้องมากน้อยเพียงใดพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการรับรู้และเชื่อข่าวสารโดยขาดวิจารณญาณหรือการ รู้เท่าทันนั้นเป็นเรื่องสำคัญที่ไม่สมควรจะมองข้าม ข่าวสารที่ไม่มีความจริงที่เผยแพร่ทางสื่อสังคมออนไลน์นั้น อาจส่งผลกระทบต่อสังคมโดยรวมได้ หากผู้ที่รับข่าวสารนั้นขาดความรู้เท่าทันในการเชื่อข่าวและลักษณะข่าวปลอม (fake news) ทางสื่อออนไลน์โดยไม่ตระหนักถึงผลที่อาจเกิดขึ้น เช่นข่าวปลอม ข่าวลวง เกี่ยวกับการเกิดภัยพิบัติร้ายแรงต่างๆ ที่สร้างความตื่นตระหนกแก่ผู้คนในวงกว้าง เช่น การแจ้งข่าวแผ่นดินไหว น้ำท่วม ที่เกิดขึ้นตามสถานที่ต่างๆ หรือข่าวปลอมเกี่ยวกับข้อมูลทางสุขภาพและยา อาหารรักษาโรคในทางที่ผิด ตลอดจนข้อมูลที่บิดเบือนเกี่ยวกับการเมือง ความปลอดภัย และความมั่นคงของชาติที่อาจมีผู้ไม่หวังดีตั้งใจเผยแพร่เพื่อสร้างสถานการณ์ให้เกิดความสับสนวุ่นวายในสังคม (Buranadaechachachai, 2017) ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาความเข้าใจรูปแบบและลักษณะข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร เพื่อให้มีแนวทางในการพัฒนาทักษะความรู้เท่าทันของนักศึกษาระดับปริญญาตรีต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการรับรู้รูปแบบลักษณะข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษาระดับการรับรู้วิธีการพิจารณาและยอมรับข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาการรู้เท่าทันข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาระดับการรับรู้รูปแบบและลักษณะข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์และวิธีการพิจารณาและยอมรับข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร ได้แก่ นักศึกษาระดับปริญญาตรีอาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร โดยผู้วิจัยกำหนดตัวอย่างเป็นตัวแทนของประชากรที่เป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรี ด้วยสูตรการคำนวณของ Yamane โดยเป็นนักศึกษาที่มีที่อยู่อาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร และใช้เฟซบุ๊กเป็นสื่อในการติดต่อสื่อสาร จำนวน 454 คน

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาแนวทางการพัฒนาการรู้เท่าทันข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านนิเทศศาสตร์ ที่ผู้วิจัยกำหนดคุณสมบัติของผู้เชี่ยวชาญ ได้แก่ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการสอนด้านการออกแบบสื่อออนไลน์มาแล้วไม่น้อยกว่า 3 ปี และเป็นวิทยากรด้านการใช้สื่อออนไลน์มาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ปี จำนวน 5 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

1. แบบสอบถามการรับรู้รูปแบบและลักษณะข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์และวิธีการพิจารณาและยอมรับข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร โดยแบ่งแบบสอบถามออกเป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับสถานภาพส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ชั้นปี คณะที่สังกัด และรายได้

ตอนที่ 2 แบบสอบถามระดับการรับรู้รูปแบบและลักษณะข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร เป็นแบบตรวจสอบรายการ

ตอนที่ 3 แบบสอบถามระดับการรับรู้วิธีการพิจารณาและยอมรับข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานครเป็นแบบตรวจสอบรายการ

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (content validity) ของแบบสอบถาม โดยนำแบบสอบถามไปให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน การตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาใช้ดัชนี IOC (index of item objective congruence หรือ index of concordance) ผู้วิจัยพิจารณาเลือกข้อคำถามที่มีค่า IOC มากกว่า 0.50 ขึ้นไป และปรับปรุงแบบวัดตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ จากนั้นนำไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ใช่กลุ่มเดียวกับที่ใช้ในการวิจัยแต่มีคุณสมบัติเช่นเดียวกับกลุ่มตัวอย่างทุกประการ จำนวน

30 คน ทาค่าความเชื่อถือมั่น (reliability) โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟา (co-efficient alpha) ของครอนบาค (Cronbach) ได้ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.742

2. แบบสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการรู้เท่าทันข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร โดยผู้วิจัยกำหนดประเด็นคำถามและตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาจากความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. เก็บรวบรวมข้อมูลระดับการรับรู้รูปแบบและลักษณะข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์และวิธีการพิจารณาและยอมรับข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานครด้วยแบบสอบถามออนไลน์ ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2562 – พฤศจิกายน 2562

2. เก็บรวบรวมข้อมูลแนวทางการพัฒนาการรู้เท่าทันข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานครด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยนัดหมายวันและเวลาที่ผู้เชี่ยวชาญสะดวก แล้วดำเนินการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญตามประเด็นและวันเวลาที่กำหนด

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ระดับการรับรู้รูปแบบและลักษณะข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์และวิธีการพิจารณาและยอมรับข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการหาค่าจำนวนและร้อยละ

2. แนวทางการพัฒนาการรู้เท่าทันข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการตีความสรุป

ผลการวิจัย และอภิปรายผล

การศึกษาแนวทางการพัฒนาการรู้เท่าทันข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานครจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 454 คน สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ลักษณะทางประชากรของผู้รับข่าวปลอมส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 284 คน คิดเป็นร้อยละ 62.6 อายุเฉลี่ยอยู่ในช่วงอายุ 21-25 ปี มากที่สุด จำนวน 347 คิดเป็นร้อยละ 76.4 เป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 3 มากที่สุดจำนวน 180 คน คิดเป็นร้อยละ 39.6 เป็นนักศึกษาจากคณะนิติศาสตร์มากที่สุดจำนวน 193 คิดเป็นร้อยละ 42.5 มีเกรดเฉลี่ย 2.51-3.01 มากที่สุดจำนวน 271 คน คิดเป็นร้อยละ 59.7 พบว่า ไม่มีรายได้มากที่สุดจำนวน 336 คน คิดเป็นร้อยละ 74.9

2. ผลการรับรู้รูปแบบและลักษณะข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การรับรู้รูปแบบและลักษณะข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร

รูปแบบและลักษณะของข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์	จำนวน	ร้อยละ
1. ความเชื่อถือข่าวที่มีแหล่งข่าวเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง	201	44.3
2. ความเชื่อถือข่าวที่มีการอ้างถึงแหล่งข่าวที่เป็นวงในหรืออยู่ในเหตุการณ์	191	42.1
3. ความเชื่อถือข่าวที่มีผู้คนในเฟซบุ๊ก กดไลค์ กดแชร์จำนวนมาก	177	39.0
4. คนมักจะส่งต่อข่าวปลอมเกี่ยวกับสุขภาพหรือโรคร้ายต่างๆ	167	36.8
5. พิจารณาข่าวการเมืองอย่างรอบคอบเพราะอาจเป็นข่าวที่เป็นประโยชน์กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง	141	31.1
6. คิดว่าบางข่าวใช้วิธีการเขียนให้ผู้อ่านรู้สึกเกิดอารมณ์ตามไปกับข่าว	145	31.9
7. คิดว่าสำนักข่าวออนไลน์หรือเพจข่าวต่างๆมักจะหาวิธีการนำเสนอข่าวเพื่อให้นักสนใจ	140	30.8
8. คิดว่าข่าวปลอมมักจะใช้รูปแบบที่มีพาดหัวข่าวที่ดูน่าตกใจเกินความจริง	120	26.4

จากตารางที่ 1 พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้รูปแบบและลักษณะข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานครที่พบมากที่สุด คือ ความเชื่อถือข่าวที่มีแหล่งข่าวเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงจำนวน 201 คน คิดเป็นร้อยละ 44.3 รองลงมา 3 อันดับ ได้แก่ ความเชื่อถือข่าวที่มีการอ้างถึงแหล่งข่าวที่เป็นวงในหรืออยู่ในเหตุการณ์ ความเชื่อถือข่าวที่มีผู้คนในเฟซบุ๊ก กดไลค์ กดแชร์จำนวนมาก และคนมักจะส่งต่อข่าวปลอมเกี่ยวกับสุขภาพหรือโรคร้ายต่าง ๆ คิดเป็นร้อยละ 42.1, 39.0 และ 36.8ตามลำดับ รองลงมาได้แก่ พิจารณาข่าวการเมืองอย่างรอบคอบเพราะอาจเป็นข่าวที่เป็นประโยชน์กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง (ร้อยละ 31.1) คิดว่าบางข่าวใช้วิธีการเขียนให้ผู้อ่านรู้สึกเกิดอารมณ์ตามไปกับข่าว (ร้อยละ 31.9) คิดว่าสำนักข่าวออนไลน์หรือเพจข่าวต่าง ๆ มักจะหาวิธีการนำเสนอข่าวเพื่อให้นักสนใจ (ร้อยละ 30.8) และพบว่า กลุ่มตัวอย่างรับรู้รูปแบบและลักษณะข่าวปลอมที่มักจะใช้รูปแบบที่มีพาดหัวข่าวที่ดูน่าตกใจเกินความจริงน้อยที่สุดจำนวน 120 คน คิดเป็นร้อยละ 26.4

3. ผลการรับรู้วิธีการพิจารณาและยอมรับข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การรับรู้วิธีการพิจารณาและยอมรับข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร

วิธีการพิจารณาและยอมรับข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์	จำนวน	ร้อยละ
1. พิจารณาข้อมูลหลักฐานและความสมเหตุสมผลของข่าวนั้นอย่างรอบคอบ	196	43.2
2. ตรวจสอบว่าพาดหัวข่าวเนื้อหาและภาพประกอบข่าวมีความสัมพันธ์กัน	158	34.8
3. สามารถแยกแยะข้อมูลข่าว สารที่ได้รับจากเฟซบุ๊ก ได้อย่างถูกต้องว่าสิ่งใดจริงสิ่งใดเท็จ	148	32.6
4. คิดว่าความสั้นยาวของเนื้อหาไม่มีความน่าเชื่อถือของข่าวนั้น	168	37
5. สามารถเข้าใจศัพท์เทคนิคการใช้ภาษาที่ใช้ในการนำเสนอบนเฟซบุ๊ก	141	31.1

ตารางที่ 2 การรับรู้วิธีการพิจารณาและยอมรับข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร (ต่อ)

วิธีการพิจารณาและยอมรับข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์	จำนวน	ร้อยละ
6. พิจารณาข้อมูลหลักฐานและความสมเหตุสมผลของข่าว	132	29.1
7. ตรวจสอบวันเวลาที่เผยแพร่ของข่าวนั้น	137	30.2
8. ตรวจสอบภาพประกอบข่าวว่าเป็นรูปตัดต่อหรือภาพเก่า	138	30.4
9. ตรวจสอบข่าวที่อยู่ในหน้านิวส์พีคี่ว่ามาจากแหล่งข่าว	148	32.6
10. พิจารณาแหล่งข่าวประกอบหากไม่มีแหล่งข่าวอื่นรายงานข่าวเรื่องเดียวกันอาจบอกได้ว่าเป็นข่าวปลอม	145	31.9

จากตารางที่ 2 พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้วิธีการพิจารณาและยอมรับข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานครที่พบมากที่สุด คือ พิจารณาข้อมูลหลักฐานและความสมเหตุสมผลของข่าวนั้นอย่างรอบคอบจำนวน 196 คน คิดเป็นร้อยละ 43.2 รองลงมา 3 อันดับ ได้แก่ คิดว่าความสั้นยาวของเนื้อหาไม่มีความน่าเชื่อถือของข่าวนั้น ตรวจสอบว่าพาดหัวข่าวเนื้อหาและภาพประกอบข่าวมีความสัมพันธ์กันและสามารถแยกแยะข้อมูลข่าวสารที่ได้รับจากเฟซบุ๊กได้อย่างถูกต้อง ว่าสิ่งใดจริงสิ่งใดเท็จ คิดเป็นร้อยละ 37.0, 34.8 และ 32.6 รองลงมาได้แก่ ตรวจสอบข่าวที่อยู่ในหน้านิวส์พีคี่ว่ามาจากแหล่งข่าว 3 (ร้อยละ 32.6) พิจารณาแหล่งข่าวประกอบหากไม่มีแหล่งข่าวอื่นรายงานข่าวเรื่องเดียวกันอาจบอกได้ว่าเป็นข่าวปลอม (ร้อยละ 31.9) สามารถเข้าใจศัพท์เทคนิคการใช้ภาษาที่ใช้ในการนำเสนอบนเฟซบุ๊ก (ร้อยละ 31.1) ตรวจสอบภาพประกอบข่าวว่าเป็นรูปตัดต่อหรือภาพเก่า (ร้อยละ 30.4) ตรวจสอบวันเวลาที่เผยแพร่ของข่าวนั้น ร้อยละ (30.2) และพบว่า กลุ่มตัวอย่างรับรู้วิธีการพิจารณาและยอมรับข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ว่าพิจารณาข้อมูลหลักฐานและความสมเหตุสมผลของข่าวน้อยที่สุด จำนวน 132 คน คิดเป็นร้อยละ 29.1

4. แนวทางการพัฒนาการรู้เท่าทันข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย 5 ประเด็น ได้แก่ 1) การสร้างองค์ความรู้ของนักศึกษาถึงเรื่องต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวในทุก ๆ วัน ข่าวสารเกิดขึ้นตลอดเวลา นักศึกษาจึงต้องสร้างภูมิความรู้ในทุก ๆ เรื่องรอบตัว 2) การสร้างนิสัยในการวิเคราะห์ที่มาที่ไปเพื่อเข้าใจถึงสาเหตุการเกิดของข่าวนั้น ๆ การคิดวิเคราะห์แยกแยะจะทำให้ทราบว่าข่าวนั้นเท็จหรือจริง 3) การสร้างความเข้าใจถึงผลกระทบต่อการแชร์ข้อความข่าวปลอมต่อโดยขาดความยั้งคิดหรือการไตร่ตรอง เพื่อไม่ให้เกิดการแชร์ต่อจากนักศึกษาเอง 4) การสร้างความรู้เท่าทันสื่อเป็นสิ่งสำคัญและต้องสร้างให้มีความรู้ให้อยู่ในจิตสำนึกของนักศึกษาตลอดเวลา เพราะทุกวันนี้เป็นโลกของข่าวสารและมนุษย์ต้องอยู่กับข่าวสารจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ต้องไม่เป็นเครื่องมือของข่าวปลอม 5) การพัฒนาแนวทางการรู้เท่าทันข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์โดยการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อออนไลน์เพื่อตระหนักถึงความรวดเร็ว ความเป็นสาธารณะจึงต้องมีความระมัดระวังในการใช้สื่อออนไลน์ และต้องศึกษาข่าวจากแหล่งข่าวที่ถูกต้อง

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้พบว่า นักศึกษาเพศหญิงมีความรู้ความเข้าใจรูปแบบและลักษณะของข่าวปลอม (fake news) ทางสื่อออนไลน์มากกว่าเพศชาย ซึ่งเป็นไปตามหลักประชากรศาสตร์โดยทั่วไปเพศหญิงมีแนวโน้มและมีความต้องการที่จะส่งและรับข่าวสารมากกว่าเพศชาย ในขณะที่เพศชายไม่ได้มีความต้องการที่จะส่งแต่จะรับข่าวสารเพียงอย่างเดียวเท่านั้น กล่าวคือ เพศหญิงเป็นเพศที่อ่อนไหว สื่อสังคมออนไลน์โดยเฉพาะเฟซบุ๊กเป็นที่นิยมและจัดเป็นวัฒนธรรมการสื่อสารรูปแบบใหม่ที่มีอัตราการใช้งานที่เติบโตอย่างรวดเร็วเนื่องจากลักษณะของสื่อออนไลน์สามารถเข้าถึงได้ทุกที่ ทุกเวลา และมีค่าใช้จ่ายไม่มาก เมื่อพฤติกรรมของผู้ใช้ที่เป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรีในการเปิดรับข่าวสารที่เปลี่ยนไปหันมารับข่าวสารจากทางเฟซบุ๊ก มากขึ้นเพราะความสะดวกจากการที่มีโทรศัพท์เป็นแบบสมาร์ตโฟน อินเทอร์เน็ตมีติดตัวอยู่ตลอดเวลาจึงทำให้มีการเปิดรับและติดตามข่าวสารจากสำนักข่าวง่ายขึ้น ที่จากเดิมมีช่องทางการเผยแพร่ทางโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ มาเป็นสำนักข่าวออนไลน์ ซึ่งเป็นอีกช่องทางหนึ่ง และจะถือว่าข่าวจากสำนักข่าวออนไลน์ เหล่านี้มีการคัดกรองคุณภาพในระดับหนึ่ง

การรับรู้รูปแบบและลักษณะข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ที่งานวิจัยค้นพบในระดับที่พบมากที่สุดคือ คิดว่ามีข่าวที่ใช้วิธีการเขียนให้ผู้อ่านรู้สึกเกิดอารมณ์ตามไปกับข่าว และการพาดหัวข่าวที่ดูน่าตกใจเกินความจริง คือ มีการอ้างถึงแหล่งข่าวที่เป็นวงในหรืออยู่ในเหตุการณ์ มีผู้คนในเฟซบุ๊ก กดไลค์ กดแชร์จำนวนมาก คนมักจะส่งต่อข่าวปลอมเกี่ยวกับสุขภาพหรือโรคภัยต่าง ๆ และพิจารณาข่าวการเมืองอย่างรอบคอบเพราะอาจเป็นข่าวที่เป็นประโยชน์กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง สำนักข่าวออนไลน์หรือเพจข่าวต่าง ๆ มักจะหาวิธีการนำเสนอข่าวเพื่อให้นักสนใจ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ นันทิกา หนูสม (Nusom, 2018) ได้ทำการศึกษาเรื่องลักษณะของข่าวปลอมในประเทศไทยและระดับความรู้เท่าทันข่าวปลอมบนเฟซบุ๊กของผู้รับสารในเขตกรุงเทพมหานครคือรูปแบบเนื้อหาของข่าวปลอมที่พบมากที่สุดคือ เนื้อหาที่ประดิษฐ์ขึ้น (fabricated content) โดยมีเจตนาในการสร้างขึ้นมาเพื่อให้เป็นข่าวปลอมที่สมบูรณ์ แนบเนียนที่สุด มีเนื้อหาที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ทั้งหมด ทั้งภาพ พาดหัวข่าว เนื้อหา และข้อมูลที่ปรากฏในข่าว สร้างขึ้นมาเป็นข่าวปลอมทั้งสิ้น

การรับรู้วิธีการพิจารณาและยอมรับข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์พบว่า ผู้รับข่าวปลอมจะมีความรู้ความเข้าใจลักษณะของข่าวปลอม พบมากที่สุด คือ การมีพาดหัวข่าวเนื้อหาและภาพประกอบข่าว มีความสัมพันธ์กันนั้นหมายถึง ผู้รับข่าวปลอมจะพิจารณาถึงลักษณะข่าวปลอมได้โดยดูจากพาดหัวข่าว เนื้อหา และภาพประกอบ ส่วนความรู้ความเข้าใจในระดับปานกลางคือ การพิจารณาข้อมูลหลักฐานและความสมเหตุสมผลของข่าวนั้นอย่างรอบคอบ สามารถแยกแยะข้อมูลข่าวสารที่ได้รับจากเฟซบุ๊ก ได้อย่างถูกต้องว่าสิ่งใดจริงสิ่งใดเท็จ ความสั้นยาวของเนื้อหาไม่มีความน่าเชื่อถือของข่าวนั้น เข้าใจศัพท์เทคนิคการใช้ภาษาที่ใช้ในการนำเสนอบนเฟซบุ๊ก พิจารณาข้อมูลหลักฐานและความสมเหตุสมผลของข่าวหรือไม่ การตรวจสอบวันเวลาที่เผยแพร่ของข่าวนั้น การตรวจสอบภาพประกอบข่าวว่าเป็นรูปตัดต่อหรือภาพเก่าหรือไม่ จะตรวจสอบข่าวที่อยู่ในหน้านิวส์พีทว่ามาจากแหล่งข่าว พิจารณาแหล่งข่าวประกอบไม่มีแหล่งข่าวอื่น รายงานข่าวเรื่องเดียวกันอาจบอกได้ว่าเป็นข่าวปลอมสอดคล้องกับ วิริยาภรณ์ ทองสุข (Thaongsuk, 2016) ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์การนำเสนอข่าวเชิงคลิกเบต (click-bait) ของเว็บไซต์ผลการศึกษาพบว่า มี

คุณลักษณะการพาดหัวข่าวที่ใช้รูปแบบของวลีนำมาเรียง ๆ กัน เพื่อใช้ในการพาดหัวข่าวมากที่สุด ในส่วนของภาษาที่ใช้การพาดหัวข่าวใช้คำเรียกชื่อจริง/ชื่อเล่น ประกอบกับการใช้เครื่องหมายการวิเคราะห์ความสอดคล้องเนื้อหาข่าวและพาดหัวข่าว ของเว็บไซต์ พบว่าส่วนใหญ่ยังมีความสอดคล้องต้องกันอยู่ สื่อสารมวลชน ระบุว่า การนำเสนอข่าวเชิงคลิกเบตมีการปรับตัวอยู่เสมอมักปรับเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอข่าว เพื่อเรียกร้อง ความสนใจของผู้อ่านเป็นหลัก โดยการนำเสนอในรูปแบบของกลเม็ดชีวิต รูปแบบการดำเนินชีวิต เพื่อให้ผู้อ่านแชร์ต่อในโซเชียลมีเดีย ในด้านจริยธรรมสื่อมวลชนถือว่าการนำเสนอข่าวเชิงคลิกเบตเป็นข่าวที่ไม่ค่อยมีความน่าเชื่อถือ เพราะได้นำเสนอข้อเท็จจริงให้กับผู้อ่านเพียงบางส่วนหรืออาจมีการ บิดเบือนข่าวให้กับผู้อ่านข่าว ซึ่งผลทำให้ผู้อ่านจะได้รับรู้ข่าวที่ไม่ครบถ้วนรอบด้าน ด้านการศึกษาความคิดเห็นผู้อ่านข่าวเชิงคลิกเบตของเว็บไซต์ ตัวแทนกลุ่มวัยทำงานและตัวแทนกลุ่มนักศึกษาให้ความคิดเห็นที่สอดคล้องกันเห็นว่า การนำเสนอข่าวเชิงคลิกเบตของเว็บไซต์มีลักษณะเป็นด้านลบ เพราะนำเสนอข่าวที่เกินความจริงและขาดความน่าเชื่อถือหลายส่วน

รูปแบบข่าวปลอม คือ ข่าวที่ถูกสร้างขึ้นซึ่งลักษณะเนื้อหาของข่าวปลอม คือ เนื้อหาที่ประดิษฐ์ขึ้นเจตนาในการสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นข่าวปลอมที่สมบูรณ์และแนบเนียนที่สุด โดยมีเนื้อหาที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ทั้งหมด ทั้งภาพ และข้อมูลที่ปรากฏในข่าว รวมถึงรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ ประกอบกัน สร้างขึ้นมาเป็นข่าวปลอม ทั้งสิ้น จึงเปลี่ยนวิธีการจากการพาดหัวข่าวมาเป็นการใช้วิธีการปลอมให้เหมือนลักษณะข่าวจริงมากที่สุด นอกจากนี้ยังมีการปลอมชื่อและรูปแบบของเว็บไซต์ ให้ใกล้เคียงกับเว็บไซต์สำนักข่าวจริงจนถึง เว็บไซต์หน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้ผู้รับสารหลงเชื่อมากที่สุดซึ่งผู้รับข่าวปลอมที่เป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรีจะมีความรู้ความเข้าใจในการแยกแยะข่าวปลอมได้จึงไม่เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ข่าวปลอมนั้นให้เกิดความวุ่นวายขึ้นในสังคม

แนวทางการพัฒนาการรู้เท่าทันข่าวปลอม คือ การสร้างองค์ความรู้ สร้างนิสัยในการวิเคราะห์สาเหตุ การสร้างความเข้าใจถึงผลกระทบของการแชร์ข้อมูลโดยไม่ยั้งคิด การสร้างความรู้เท่าทันสื่อโดยเฉพาะสื่อออนไลน์ที่มีลักษณะเฉพาะมีความเป็นสาธารณะ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างการรู้เท่าทันให้กับตนเอง โดยเฉพาะนักศึกษาระดับปริญญาตรี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ นันทิกา หนูสม (Nusom, 2018) ศึกษา ลักษณะของข่าวปลอมในประเทศไทยและระดับความรู้เท่าทันข่าวปลอมบนเฟซบุ๊กของผู้รับสารในเขตกรุงเทพมหานครพบว่า ระดับความรู้เท่าทันข่าวปลอมของผู้รับสารในเขตกรุงเทพมหานครมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง โดยกลุ่มตัวอย่างมีความสามารถในการรู้เท่าทันสื่อในระดับการเข้าถึง การวิเคราะห์ และการประเมินในระดับมาก ส่วนในระดับการสร้างสรรคั้นกลุ่มตัวอย่างมีความสามารถในระดับน้อยที่สุด

ข้อเสนอแนะ

1. การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่เขตกรุงเทพมหานคร แต่เนื่องจากการเปิดรับข่าวสารผ่านทางเฟซบุ๊กมีจำนวนมากในหลายพื้นที่ จึงควรมีการศึกษาผู้รับสารในกลุ่มพื้นที่อื่น ๆ ด้วย เพื่อเป็นประโยชน์ในการเรียนรู้ที่หลากหลายในแต่ละพื้นที่
2. การศึกษาลักษณะของข่าวปลอมที่พบในเครือข่ายสังคมออนไลน์ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาผ่านสื่อออนไลน์ เฟซบุ๊ก ซึ่งเป็นเครือข่ายสังคมออนไลน์ ที่คนนิยมใช้ในประเทศไทย ในขณะที่เดียวกันมีเครือข่ายสังคม

ออนไลน์อื่น ๆ เช่น ทวิตเตอร์และ เครือข่ายที่เข้าถึงเฉพาะบุคคลมากกว่าที่มากกว่าเฟซบุ๊ก เช่น โปรแกรมไลน์ เพื่อได้ข้อมูลที่แตกต่างจากทางเฟซบุ๊กและอาจค้นพบลักษณะและรูปแบบของข่าวปลอมทางสื่อออนไลน์ในรูปแบบอื่น

เอกสารอ้างอิง

- Buranadaechachachai, S. (2017). Not sure, share to society causing chaos. Retrieved from <http://imgs.mcot.net/images/2018/05/1525684457247.pdf>
- Kullajitjaewong, S. (2017). Audiences analysis in digital era. *Humanities & Social Sciences*, 34(11), 168-187.
- Nusom, N. (2018). *Luksanakongkaew prom naipratettaeraadupkwamruu taw tunkaew prom bon Facebook kong poo rub samnaiketkrungthepmahanakorn* [The analysis of fake news and the level of media literacy of users in Bangkok]. Retrieved from <https://www.tci-thaijo.org/index.php/jcomm/article/download/175345/126043/> (in Thai)
- Paireepairith, I. (2017). *Fake news, the big problem of the internet world*. Retrieved from <http://www.okmd.tv/blogs/all-things-digital/fake-news-ข่าวปลอม-ปัญหาใหญ่ของโลกอินเทอร์เน็ต>
- Thaongsuk, V. (2017). *Karnwikrawkarnnumnsanaekawcheng click bet kong Website* [The analysis of click-bait style news on websites]. (Master Thesis). Thammasart University, Bangkok. (in Thai)